

Bp Jan Kopiec

DIECEZJA HRADEC KRÁLOVÉ NA PRZEŁOMIE XVII I XVIII WIEKU W ŚWIETLE RELACJI BISKUPÓW *AD LIMINA APOSTOLORUM*

1. Relacje *ad limina* z diecezji Hradec Králové – 2. Stan prawny diecezji – 3. Stan instytucjonalny diecezji – 4. Trudności w pracy Kościoła katolickiego w relacjach z diecezji Hradec Králové – 5. Wnioski

1. Relacje *ad limina* z diecezji Hradec Králové

Pisemne sprawozdania biskupów o stanie swojej diecezji, nakazane przez papieża SYKSTUSA V na mocy bulli *Romanus Pontifex* z 20 grudnia 1585 r. z racji składowania przez nich obowiązkowych wizyt w stolicy chrześcijaństwa, stanowią bardzo cenne źródło historyczne, wzbogacające istotnie warsztat poznawczy i umożliwiające rekonstruowanie obrazu poszczególnych diecezji w przeszłości¹. Można traktować pojedynczo każdą diecezję, można też badać zawartość pisemnych relacji pod kątem uchwycenia wspólnych problemów, znajdujących w nich swe odbicie. Zajmowałem się już tymi dokumentami w odniesieniu do diecezji wrocławskiej². Bardzo szeroka panorama życia Kościoła zawarta w sprawozdaniach z Wrocławia stanowiła zachętę do sięgnięcia także do tych relacji z sąsiednich biskupstw czeskich. Wybrałem diecezję Hradec Králové, graniczącą ze Śląskiem, a powstałą dopiero w połowie XVII w. w okresie cesarskiej rekatolicyzacji Czech. Uzasadnieniem takiego wyboru jest podstawowy fakt, że Czechy, Morawy i Śląsk tworzyły od połowy XIV w. jeden organizm państwowy jako Korona św. Wacława, poddany od 1526 r. władzy Habsburgów, a posiadający przez to wiele wspólnych problemów, postawionych Kościołowi katolickiemu wobec nieodzownej konfrontacji z protestantyzmem; okazał się on bardzo silnym ruchem o znaczeniu nie tylko wyznaniowym na całym interesującym nas terenie. Ta wspólnota losów obu diecezji trwała do 1740 r.

¹ Szerzej por. S. PRZYGDZKI, *Bulla papieża Sykstusa V „De visitandis liminibus apostolorum” i stanowisko wobec niej biskupów polskich*, CT 14 (1932), s. 298–323; wraz z publikacją tekstu bulli.

² J. KOPIEC, *Relacje biskupów wrocławskich „ad limina” z XVII i XVIII wieku*, NP 68 (1987), s. 93–132.

Diecezja Hradec Králové powstała w 1664 r.; utworzona została przez cesarza LEOPOLDA I, a przez papieża ALEKSANDRA VII dnia 10 listopada tego roku kanonicznie erygowana³. Nawiązywała ona w pewnym sensie do istniejącej od połowy XIV w. diecezji w Litomyšlu, która jednak została zniesiona w okresie zaburzeń husyckich. Ważne przy tym jest uświadomienie sobie, że nowa diecezja była dziełem powstałym z inicjatywy cesarskiej jako istotne wsparcie trudnego procesu rekatolicyzacji Czech, podobnie jak miało to miejsce 9 lat wcześniej, gdy utworzona została diecezja Litomierzyce w północno-zachodnich Czechach, w sąsiedztwie Saksonii i Łużyc. Przygotowywano się do jej powołania od dłuższego czasu, ale ze względu na silne opory władz świeckich można było dopiero w tym momencie dokonać jej ustanowienia. Poszukiwano bowiem sposobów ustabilizowania sytuacji kraju i Kościoła, a mobilizacja jego struktury administracyjnej miała być sposobem na bardziej skuteczną realizację zamysłów cesarskich, w czym bardzo aktywnym był arcybiskup praski kardynał (od 1626 r.) Ernest von HARRACH (1623–1667), promotor odnowy religijnej w Czechach⁴. Zważyć jednakże trzeba na bardzo trudną sytuację całego Kościoła katolickiego w Czechach już od czasów husyckich, które osłabiły katolicyzm nie tylko pod względem doktrynalnym czy duchowym. Czechy wschodnie stały się bastionem antyrzymskich postaw religijnych, co przy okazji skonsolidowało tych mieszkańców wokół walki o swoje prawa narodowe, przy wzroście aspiracji niepodległościowych. Ten opór wobec Rzymu i cesarstwa przyczynił się do silnego powiązania kwestii religijnych z narodowymi, co dla obecności Kościoła nie było bez znaczenia. Zniszczenia w okresie wojny 30-letniej (1618–1648) nie sprzyjały rozwojowi miasta i całego terenu, na którym planowano powołanie do życia nowej jednostki diecezjalnej — według podawanych wykazów zabudowań miasta, spośród 700 budynków istniejących przed wojną, po jej zakończeniu zamieszkałych było zaledwie ok. 200. Powstanie biskupstwa w Hradec Králové wcale nie stanowiło gotowego już lekarstwa na wszystkie trudności Kościoła, a początkowe dzieje diecezji pokazują, jak trudnym dziełem było ustabilizowanie jej bytu⁵. Cesarz wprawdzie uposażył nową diecezję dobrami Chrast, nieco oddalonymi od stolicy diecezji, oraz funduszem 30 tys. guldenów, z których w rzeczywistości wpłacono tylko 14 tys. Zakupione zostały także 3 domy dla kanoników, ale bardzo długo biskupi będą musieli się o nie targować z radą miejską. Dostosowanie kościoła Ducha Świętego do funkcji katedry było wy-

³ Podstawowe informacje o diecezji, wraz z istotną literaturą, podają artykuły w encyklopediach katolickich; dla przykładu B. KUMOR, *Hradec Králové*, EK VI, Lublin 1993, kol. 1261n; K.A. HUBER, *Königgrätz*, LThK VI, Freiburg im Br. 1997, kol. 258n.

⁴ Por. jego biografię pióra K.A. HUBERA, w: *Die Bischöfe*, s. 169–172.

⁵ Por. syntetyczne ujęcie tych kwestii J. KADLEC, *Prehled ceskych cirkevnych dejin*, t. II, Rzym 1987, s. 87–91 — z podaną wcześniej literaturą przedmiotu; zob. E. WINTER, *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum. Das religiöse Ringen zweier Völker*, Salzburg–Leipzig 1938, s. 201–227; ze starszych warto jeszcze zwrócić uwagę na zachowujące aktualność A. GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894 oraz J. SCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*, Prag 1928.

siłkiem znacznym, a na dodatek nie omijały go nieszczęścia, jak np. pożar w 1709 r. i prace nad odbudową trwały przez długie lata.

Podstawę dla niniejszych analiz stanowią opisy diecezji z pierwszego okresu jej dziejów w postaci dziesięciu pisemnych relacji *ad limina Apostolorum*. Miały one być wyrazem odnowy kościelnej poprzez wnikliwsze wchodzenie Rzymu i papiesstwa w problemy Kościołów lokalnych. Autorami tych wypowiedzi były przeważnie osoby związane z administracją diecezji, często współtworzący jej rzeczywistość, jak wikariusze generalni, oficjałowie czy kanonicy kapituły katedralnej, także zakonicy, mający wiele związków ze swymi siedzibami w Rzymie. Są one na pewno źródłami wtórnymi, tzn. materiały do nich stanowią zwykle może i ważniejsze urzędowe akta biskupów i ówczesnych czynników państwowych, ale w relacjach *ad limina* ważne było zawsze skomponowanie posiadanych informacji w jednorodny obraz, mający satysfakcjonować Rzym. Z tego względu warto spojrzeć na ich zawartość. Te materiały stanowią także istotne wzbogacenie informacji historycznych, czerpanych z innych źródeł ilustrujących pracę tej diecezji.

Teksty relacji biskupów Hradec Králové znajdują się w Archiwum Watykańskim, dotychczas całościowo nie wykorzystane, ani nie opublikowane⁶. Bowiem więcej przyciągały uwagę historyków raczej skomplikowane aspekty prowadzące do utworzenia tej diecezji⁷. Mniej natomiast przyglądano się pastoralnym uwarunkowaniom pracy w tej trudnej diecezji, co w znacznym stopniu umożliwi właśnie wykorzystanie zawartości relacji *ad limina*. Niemniej ważnym aspektem jest też fakt, że diecezja powstała już w połowie XVII w., a więc w okresie, gdy większość przedsięwzięć rekatolicyzacyjnych dzięki zaangażowaniu się kolejnych cesarzy było już zrealizowanych. Spodziewać by się więc można ustabilizowanej już pozycji Kościoła katolickiego wyprowadzonej z największego kryzysu. Tymczasem zapoznanie się z materiałami każe zauważyć, ile ciągle piętrzyło się trudności przed zwierzchnikami diecezji⁸. W moim rozważaniu uwzględniłem czasokres do 1740 r., kiedy Śląsk przeszedł pod panowanie Prus, a rządy MARIII TERESY przyniosły całej monarchii, jak również Kościołowi w Czechach, nowe wyzwania.

Funkcjonowanie tej nowej diecezji napotkało od samego początku na opór i przeszkody, stawiane szczególnie zdecydowanie przez władze świeckie, czyli magistrat miasta Hradec Králové, urażone za przekazanie kościoła Ducha Świętego na katedrę

⁶ *Archivum Secretum Vaticanum – S. Congregatio Concilii – Relationes Regino-gradecensis* — poszczególne relacje nie są paginowane — będę cytował według roku napisania poszczególnej relacji.

⁷ Por. gruntowne dzieło H. BRÜCKNER, *Die Gründung des Bistums Königgrätz*, Königstein/T 1964.

⁸ W łączności z relacjami *ad limina* można postawić także materiały, zbierane przy okazji procesów informacyjnych na biskupów, których formalna strona została nadana przez papieża Urbana VIII w 1627 r.; por. R. RITZLER, *Bischöfliche Informativprozesse im Archiv der Datarie*, RQAKG 50 (1955), s. 95–101; TENŽE, *Die bischöflichen Informativprozesse in den „Processus Consistorialis“ im Archiv des Kardinals-kollegs bis 1907*, „Römische Historische Mitteilungen” 2 (1959), s. 204–220.

nowej diecezji⁹. Pierwszy biskup, Mateusz SOBEK A BILENBERG (1664–1669), napotkał na owe trudności i nawet nie zatrzymał się na stałe w swej diecezji, nie mogąc uzyskać dla siebie budynku na rezydencję, a podczas swych krótkich pobytów w mieście zatrzymywał się zwykle w domu zakonnym jezuitów¹⁰. Następca jego, Jan Fryderyk von WALDSTEIN, mianowany dopiero w 1673 r., nawet nie zawitał do swej diecezji, przenosząc się szybko do Pragi w 1675 r.; postarał się jednak o przekazanie do Rzymu pierwszej relacji *ad limina* podpisanej 1 października 1675 r.¹¹ Dopiero o diecezję zaczął dbać trzeci z kolei biskup, Jan Franciszek von TALMBERG (1676–1698). W katedrze wprowadził kult katolicki, urządził rezydencję biskupią, postarał się o dotacje z tzw. kasy solnej, wspierającej postępy katolicyzmu w krajach ogarniętych reformacją. Rozpoczął urządzenie rezydencji kanonickich oraz seminarium duchownego. Biskup J. Talmberg skierował do Rzymu 3 relacje (w latach: 1680 — jej tekst się nie zachował, 1683 i 1689). Podobną aktywność w budowaniu podstaw bytu diecezji wykazywał biskup Tobiasz BECKER (1702–1710), o czym możemy przekonać z jego dwu relacji *ad limina* przekazanych do Rzymu w latach 1706 i 1710.

Od tego momentu można mówić o funkcjonowaniu w miarę zorganizowanej diecezji Hradec Králové, a następnii jej zwierzchnicy z początków XVIII stulecia (Jan Adam von MITROWICZ 1711–1721, Wacław KOSCHINSKY 1721–1731 i po krótkich rządach Maurycego von SACHSEN-ZEITZ 1732–1733 — Józef Wratisław von MITROWICZ 1733–1753) mogli wykonywać swe rządy w miarę zgodnie z normalnymi wymaganiami kanonicznymi. Diecezja mimo wszystko nie stanowiła podmiotu łatwego do zarządzania, stąd biskupi często się przenieśli albo do Pragi (M. Sobek a Bilenberg 1669, J.F. von Waldstein 1675) lub do Litomierzyc (J.A. von Mitrowicz 1721, M. von Sachsen-Zeitz 1733). Nie sprzyjało to także ugruntowaniu się struktury diecezji i jej oddziaływania duszpasterskiego. Istniejące problemy i trudności możemy śledzić na podstawie dalszych relacji z naszego okresu z lat 1714, 1718, 1725, 1729 oraz 1738. Przez cały ten interesujący nas okres biskupi Hradec Králové nie odbywali owych nakazanych wizyt w Rzymie osobiście, tłumacząc się trudną swoją sytuacją i koniecznością przebywania na miejscu dla dopilnowania spraw Kościoła przed zakusami niechętnych ludzi.

⁹ Kościół ten w latach 1422–1622 był w rękach husyckich i stanowił oparcie dla jego zwolenników. Oddanie go katolikom w ramach zdecydowanej przeprowadzanej akcji rekatolicyzacyjnej z woli cesarza po zwycięstwie pod Białą Górą w 1620 r. odczytywano jako prestiżowe uderzenie w zwolenników husytyzmu.

¹⁰ Biogramy poszczególnych biskupów diecezji Hradec Králové zawiera słownik biograficzny E. GATZ, S.M. JANKER (oprac.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 1990, z których zaczerpnięte zostały informacje o biskupach.

¹¹ Oprócz biogramu w *Die Bischöfe*, posiadamy obszerny biogram biskupa, którego autorem jest V BARTUNEK, *Jan Fryderyk Waldstein — arcybiskup praski (1676–1694)*, RTSO 7 (1979), s. 261–287.

2. Stan prawny diecezji

Diecezja Hradec Králové została wydzielona z dotychczasowego terytorium rozległej archidiecezji praskiej, otrzymując z niej 129 parafii, chociaż większość z nich pozostawała bez własnych duszpasterzy¹². Sąsiedztwo ze Śląskiem miało wzmocnić kontrolę nad ruchem zwłaszcza predykantów protestanckich, przybywających licznie na tereny czeskie. Teren górzysty, trudno dostępny, był okolicą sprzyjającą wymykaniu się kontroli wojsk i służb cesarskich. W przeszłości miasto było silnym ośrodkiem husytów, z Jan ŽIŽKA miał w mieszczanach silne oparcie¹³. Co do faktu kanonicznego w relacjach nie ma wątpliwości: jest to pełnoprawna diecezja w znaczeniu państwowym i kościelnym, ciesząca się wszystkimi przysługującymi jej prawami, chociaż funkcjonowanie diecezji, jak i uposażenie biskupa była skromne i niewystarczające. Stolica diecezji jako miasto należała do każdorazowej cesarskiej, jako królowej Czech już od XIV w., stąd z pewnym optymizmem liczone na monarszy protektorat w dziele przeprowadzania porządkowania kwestii wyznaniowych w mieście, chociaż samo miasto przedstawiało się niezbyt imponująco¹⁴. Tymczasem rada miejska stała oporem wobec tolerowania tutaj katolickiej katedry oraz siedziby biskupiej. Przez 40 blisko lat od utworzenia diecezji trwały napięcia wokół rezydencji biskupiej, (nawet biskup rzucał interdykt na miasto na pewien czas), na którą cesarz wyznaczył budynek w pobliżu kościoła kolegiackiego Świętego Ducha, który podniesiony został do godności katedry, ale rujnujący się budynek nie można było zaadaptować na godną biskupa rezydencję¹⁵. Stąd też biskupi zamieszkiwali w różnych miejscach miasta, a nawet diecezji¹⁶. Nieprzychylność władz i mieszkańców miasta wobec Kościoła katolickiego była tak zdecydowana i nawet agresywna, że biskup J. Talmberg skarżył się w swej relacji *ad limina* z 1683 r., że podczas uroczystych celebr, którym on osobiście przewodził w katedrze, przy niewielkim udziale wiernych, na zewnątrz odbywały się popisy muzyków, którzy dmucha-

¹² Utworzona kilka lat wcześniej w 1655 r. diecezja w Litomierzycach została wydzielona również z rozległego terytorium archidiecezji praskiej.

¹³ Krótki zarys dziejów miasta por. Königgrätz, w: J. BAHLCKE, W. EBERHARD, M. POLIVKA (oprac.), *Handbuch der historischen Stätten: Böhmen und Mähren*, Stuttgart 1998, s. 269–274.

¹⁴ W procesach informacyjnych kandydatów na biskupstwo Hradec Králové naszego okresu często wypowiadali się świadkowie: *civitas parva, depaupertata et in parte diruta*.

¹⁵ To było przyczyną, że pierwsi biskupi — M. SOBEK A BILENBERG oraz J.F. WALDSTEIN — nie mieli ochoty pozostać biskupami tej diecezji, nie pojawiając się w niej nawet na stałe. M. MERIAN w swej *Topographia Germaniae*, w tomie poświęconym Królestwu czeskiemu (*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt am M. 1650), wydanym jeszcze przed utworzeniem diecezji, pisze szeroko o zniszczeniach miasta w okresie wojny 30-letniej i utrzymującej się napiętej sytuacji względem katolików.

¹⁶ W procesie informacyjnym J. TALMBERGA w 1676 r. jeden ze świadków, Fryderyk PLANCUS, zeznał: *Est domus pro habitatione episcopis, satis commoda, sed propter controversias exortas deinde nescio qualiter ab episcopo possideatur*, a franciszkanin Patricius PALLET w tymże samym procesie stwierdził: *non scio de habitatione episcopi, quia nunquam vidi episcopum ibi habitantem, sed semper residentem in alia aprte eiusdem dioecesis*.

niem w trąby przeszkadzali i tym samym wystawiali na szwank autorytet Kościoła i biskupa. Dopiero w początkach XVIII w. (za bpa T. BECKERA), przy zdecydowanej interwencji cesarza, można było wystawić odpowiednią rezydencję dla biskupa i wyegzekwować okazywanie poszanowania dla jego pozycji i religijnej posługi.

3. Stan instytucjonalny diecezji

Jeszcze wyraźniej ukażą się skomplikowane uwarunkowania działalności diecezji, gdy przyjrzeć się jej strukturze organizacyjnej. Wiadomo, że poszczególne instytucje, zwłaszcza ogólnodiecezjalne, ale także sieć placówek duszpasterskich, są w jakimś stopniu odzwierciedleniem możliwości prowadzenia aktywnej pracy całego Kościoła lokalnego.

Diecezja obejmowała górzyste północno-wschodnie rejony Czech, graniczące ze Śląskiem, Morawami i na południu z Czechami środkowymi, liczyła w 1675 r. 14 dekanatów i ta liczba utrzymywała się przez nasz okres. Parafii obsadzonych duchownymi było niewiele — 43 w 1675 r., 63 w 1683 r., 73 w 1699 r., już 85 w 1718 r. z 52 placówkami wikariuszowskimi (bp J. A. MITROWICZ utworzył 17 parafii i zaznaczył w tymże roku, że co najmniej 24 należałoby zaraz utworzyć), a w 1738 r. było już 102 proboszczów i 54 wikariuszy — zaznaczając, że przed wydarzeniami husyckimi było 274 parafii! Wizytowanie tych parafii nie należało do zadań łatwych, zważywszy na nieprzychylnie stanowisko wielu panów i właścicieli wiosek. Biskupowi T. BECKEROWI udało się w początkowych latach XVIII w. osobiście całą diecezję zwizytować i zapoznać się z faktycznym stanem powierzonych jego pieczy duszpasterskiej placówek.

Mając tak niewiele do dyspozycji sił duszpasterskich, także centrum diecezji działało w skromnych warunkach. Dawna kapituła kolegiacka została naznaczona jako katedralna, liczyła tylko 6 kanoników, zatrudnionych w konsystorzu lub pracujących jako duszpasterze; bp T. Becker zdobył u cesarza środki na uposażenie dla siódmego kanonikatu, a J.A. Mitrowicz myślał jeszcze o ósmym kanonikacie. Przy takich szczupłych możliwościach żaden z biskupów tego okresu nie mógł więc rozwinąć szerzej ogólnodiecezjalnej aktywności.

Ze względu na potrzeby większej ilości duchowieństwa konieczne było istnienie w diecezji seminarium duchownego; także, by młodzi ćwiczyli się w ceremoniach, katechizacji, „kazaniach, rekolekcjach, nawet w kontrowersjach *adversus haereticis Saxonis et Silesitas*” Tego jednak ze względu na trudności obiektywne nie było w diecezji. Dopiero w 1704 r. — znowu przy interwencji cesarza — otrzymał bp T. Becker pomieszczenia w zamku dla 6 seminarzystów (biskup zamierzał utrzymywać 12), a przedtem uczyli się u jezuitów, którzy mieli kolegium w samym Hradec Králové, albo kilku z nich przebywało w Pradze na tamtejszym uniwersytecie. Zwłaszcza pojawiające się informacje o napływających ze Śląska i Łużyc predykantach protes-

tanckich wzmacniały uczucie zagrożenia stanu posiadania katolicyzmu i ciągle nie przewyżczone obawy co do trwałego eliminowania wpływów protestanckich. Ten aspekt albo jest obrazem rozmiaru problemu, albo próbą chociaż częściowego usprawiedliwienia wielkich jeszcze braków w pracy duszpasterskiej¹⁷

Skoro duchowieństwa było niewiele, stąd też i duszpasterska obsługa diecezji okazywała się ciągle niezbyt wystarczająca, chociaż może i gorliwie spełniana przez duchowieństwo. Orientację w jej potrzebach może dać liczba *paschantes*, czyli wierznych przystępujących do wielkanocnej spowiedzi i Komunii św., podawana w relacjach; w 1675 r. było ogółem ok. 50 tys. katolików, 1683 r. było tylko *paschantes* 147 tys., 1688 — 170 tys., w 1706 — 150 tys., ale w 1718 r. — 212 tys. Bp J. Talmberg w 1683 r. zaznaczał o biedzie materialnej tak, że w *dioecesis [...] haereticis Silesiae, Misniae ac Lusatiae plane contermina, multa sunt adhuc loca, quae parochis indigerent, sed desunt media parochum sustentandi, immo nec illi qui actu resident competentem habent sustentationem, sed plurimi ex illis praeter victum et amictum vix aliquid habent*. Bp J.A. Mitrowicz również przyznawał w 1714 r., że księża mieli trudności w docieraniu do urodzonych ze chrztem, umierających czy chorych z wiatykiem i pogrzebem — rozległość terenów do obsługi, trudne warunki w górach zwłaszcza, nadto wrogie nastawienie części ludności były tego najczęstszą przyczyną. Zwołał nawet kongregacje duchowieństwa, mające zastąpić synod, by wypracować przynajmniej ogólne zasady prowadzenia normalnej posługi w diecezji. Parafie są biedne, w nielicznych kościołach pali się ustawicznie lampka przed Najświętszym Sakramentem (1706). Duszpasterze regularnie podejmowali się trudu uczenia katechizmu w parafiach każdej niedzieli i w dni świąteczne w godzinach popołudniowych. Trudno było także zanosić wiatyk w sposób uroczysty; bp T. Becker nakazał, by przynajmniej w miastach tego przestrzegano¹⁸

Niewiele było zakonów na terenie diecezji, które mogłyby włączyć się w pracę duszpasterską, rozumianą wówczas zasadniczo jako działalność rekatolicyzacyjną. Jezuici posiadali, oprócz kolegium w Hradec Králové, jeszcze rezydencję w Jicinie oraz Skórzewie, kapucyni byli w Opocznej, franciszkanie-obszewanci w Arnoviae, kartuzi blisko Jicina, a zakonnicy św. Franciszka de Paula, tzw. minimici, zostali powołani do miejscowości Nowa-Pacha; nie było żadnych żeńskich konwentów z powodu ubóstwa diecezji (1689), aż do momentu, gdy pierwszy konwent żeński w diecezji — *Monialium de Annuntiatione* — za zgodą biskupa T. Beckera ufundował na początku XVIII w., dokładnie w 1706 r., hr. Ferdynand de SPORCK we własnych dobrach Gradlicz, który hojnie uposażył; w 1736 r. siostry przeniosły się do Pragi i diecezja znowu pozostała bez żeńskiego klasztoru (1738). Zaś z benedyktynami

¹⁷ Por. B. HENZE, *Kryptoprottestantismus*, LThK VI, (1997), kol. 497n., w którym ukazane zostały rozmiary utrzymującego się faktycznie tajnie wyznawanego i głoszonego protestantyzmu w krajach cesarskich przy oficjalnie prowadzonej rekatolicyzacji.

¹⁸ *Ordinatum est, ut in oppidis Sacrum Viaticum publice sub baldachino et luminaribus, pioque cantu ad infirmos singulari reverentia deportetur.*

w Broumovie biskupi prowadzili ustawiczne spory z powodu obrony egzempcji i nie dopuszczania biskupa przez zakonników do wizytacji duszpasterskiej w prowadzonej przez nich parafii, nawet prosili Rzym o interwencję w tej sprawie.

Wspominany kilka razy bp T. Becker całkiem świadomie sprowadził do diecezji augustianów, jak napisał w 1706 r.:

[...] in dominio et populosissimo oppido Albipolensi [Bela koło Mlada Boleslaw], hodiernus possessor comes Maximilian de Morzin ex pietate et zelo providendi quam iptime suis subditis in altissimis montanis et vicinitate lutheranorum in Silesia, quorum numerus ad 8000 se extendent, erexit mecum, uti Episcopo, monasterio formato Fratrum Eremitarum S. Augustini cum sufficiente provisione, cum obligatione tamen praedicandi verbum Divinum, excipiendi confessiones et in necessitate succurrendi infirmis et adiuvandi partes parochi.

Bardzo wyraźnie ukazane zostały cele fundacji zakonnej, by wesprzeć działania duszpasterskie w diecezji, cierpiącej chronicznie na brak duchowieństwa.

Wspomniani bywali we wszystkich relacjach również misjonarze, zaangażowani w wyczerpującą pracę w parafiach w zakresie głoszenia kazań, spowiadania i regulowania istniejących zaniedbań czy braków w przyjmowaniu sakramentów (chrztu, małżeństwa, namaszczenia chorych). Był to wyjątkowy wysiłek, podejmowany przede wszystkim przez kapucynów, barnabitów i jezuitów po rozpoczęciu akcji rekatolicyzacyjnej w Czechach po 1620 r.¹⁹ Dla przykładu w 1683 r. bp J. Talmberg informował papieża, że przez cztery lata własnym sumptem utrzymywał misjonarza–jezuitę, o. Kaspra DIRIGA, pracującego w wiosce Rochlitz, niedaleko granicy ze Śląskiem, liczącej 1300 mieszkańców, którą w całości przyprowadził do katolicyzmu, a dwie następne doświadczyają tego samego²⁰ Za jego następcy, bpa T. Beckera, każdego roku pięciu jezuitów w okresie Wielkiego Postu aż do Uroczystości Trójcy Świętej, ze środków biskupich, wspiera proboszczów w spowiadaniu wiernych i udzielaniu Komunii św.²¹

¹⁹ Ilustrują ten aspekt posługi zakonów wydawnictwa źródłowe z akt rzymskiej Kongregacji *de Propaganda Fide*: H. TÜCHLE, *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649*, Paderborn 1962; G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969; H. TÜCHLE, *Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1657–1667. Diasporasorge unter Alexander VII*, Paderborn 1972.

²⁰ *Addere possum, quod alito per quadriennium ex meis propriis expensis quoadam missionario sacerdote Societatis Iusu P. Casparo Dirig unum integrum pagum Rochlitz nominatum, et lutheranis, Silesiae vicinissimum, plusquam mille trecentas animas continentem, iterum ad fidem catholicam et fortiter sine omni violentia cum speciali solatio meo reduxerim, et [...] duas novas parochias in Starkenbach et alteram in Rochlitz adhuc hoc anno procuraverim.*

²¹ *Każdego roku 5 iesuitas tam boemicae, quam germanicae gnaras, quorum quatuor a principio Quadragesimae usque ad festum S. Trinitatis ex mensa episcopali, per diocesi et maxima ad loca illo, ubi copiosiori populo poenitenti et paschaliter communicanti ordinarius parochus sufficere difficulter potest et vel maxime, ubi maius periculum a vicinitate haereticorum in confinibus urget dirigo, instruo et missionarios ordino [...].*

4. Trudności w pracy Kościoła katolickiego w relacjach z diecezji Hradec Králové

Zostały one nawet szeroko ukazane przez biskupów, aby nie było wątpliwości, że diecezja borykała się z przeciwnościami i że nie można było jeszcze doczekać się kwitnącego stanu życia religijnego.

(1) Pierwszy zakres owych trudności to przeszkody stawiane przez władze świeckie, przez patronów czy rady miejskie. Ukazują one właściwą płaszczyznę, jak mimo oficjalnego kursu i przychylności samych Habsburgów we wszystkich ich krajach piętrzyły się ograniczenia i krępujące Kościół katolicki uwarunkowania.

(2) Wspomniane już wcześniej szczupłe środki materialne i możliwości strony katolickiej, co zwłaszcza w relacjach biskupi podnosili obszernie. Sam fakt, że sami osobiście nigdy nie złożyli wizyty w Rzymie osobiście i narzekali, że nawet nie mogą nikogo z grona kapituły wyznaczyć, a ich obecność na miejscu jest nieodzowna, by na bieżąco zaradzać duszpasterskim wymaganiom już jest potwierdzeniem utrzymującego się napięcia w sprawach wyznaniowych. Przyznawali też, jak bardzo było potrzebne wsparcie chociażby przez dostarczanie większej ilości książek, katechizmów, modlitewników katolickich, by można było z nimi dotrzeć do ludności.

(3) Specjalna kategoria duszpasterska, obecna w życiu diecezji, o której w źródłach dużo mowy, to wierni. Ogólnie biskupi określali ich jako trudny element, który przez tyle dziesięcioleci wystawiony był na oddziaływanie wrogów Kościoła katolickiego. Dość niski poziom świadomości religijnej był spowodowany po części ową wrogą atmosferą, po części jednak niewystarczającą posługą duszpasterzy, których było za mało. Ciekawe dopowiedzenie zawarł bp MITROWICZ w 1718 r. o wiernych swojej diecezji: lud ten jest bardzo zabobonny i nadal wierzy wmówionym przez protestantów przekonaniom, że bierzmowanie to naznaczanie znamieniem antychrysta, stąd brało się wiele oporu wśród wiernych w przystępowaniu do tego sakramentu, a wizytacje biskupa otoczone były zawsze aurą czegoś niesamowitego. W dodatku ciągle działało aktywnie w rejonach górskich wielu predykantów, którzy sieją znaczny zamęt w umysłach ludności. Trzeba było znaczącego wysiłku katechetycznego, by pouczyć wiernych o godności tego sakramentu²²

²² Odnośny *passus* brzmi: *Mullti in hac dioecesi rustici seu agrestes homines inventi sunt, qui sacramentum confirmationis adeo fuderunt, ut vix aliquis eorum ex pago ipsi civitatis Regino-Hradecensi vicino illud susciperet ex eo, quod sibi falso persvaserint, per hoc sacramentum signum antichristi aut stigma bestiae apocalypticae per Episcopum fronti humanae imprimi; nunc autem de sacramento huius dignitate ac utilitate edocti, errorem deposuerunt et copiosi ex post ex tota vicinia ad suscipiendum hoc sacramentum confluerunt; quandoquidem per elapsam hoc quadriennium [tzn. od poprzedniej relacji] in dioecesis locis per dioecesis plus quam 80 000 hominum hoc salutari sacramento insigniti fuere.*

5. Wnioski

Niniejszy tekst jest przyczynkiem do dziejów diecezji Hradec Králové, stanowiącej sąsiedztwo diecezji wrocławskiej, na podstawie szczególnej kategorii źródeł, jakimi są relacje o stanie diecezji, składane w Rzymie z racji obowiązkowych wizyt biskupów *ad limina Apostolorum*. Przedstawione w nich konkretne wiadomości o wschodnioczeskiej diecezji Hradec Králové stanowią tylko część jej obrazu, który budowany musi być na bogatszych źródłach historycznych. Sama diecezja ukazuje się w nich jako trudna jednostka administracji kościelnej z punktu widzenia warunków dla pracy duszpasterskiej. Nietrudno zauważyć z tych przykładów, że posługiwanie biskupów w takich okolicznościach nie należało do satysfakcjonujących. Wprawdzie diecezja była nowa jako jednostka administracji kościelnej, ale stare były problemy natury administracyjnej i duszpasterskiej, nawarstwiającej się od stuleci w atmosferze ustawicznego ścierania się Kościoła katolickiego z ruchami kontestującymi jego kształt i zakres posługi. W tej sytuacji biskupi tej diecezji poszukiwali sposobów wyjścia z licznych trudności i tym dzielili się z papieżami i ich urzędami, ukazując swoje podejmowane wysiłki. Zastanawiające jest, że rzymska Kongregacja Soboru w odpowiedziach na przesyłane relacje wyrażała podziękowania i tylko zdawkowe słowa uznania dla podejmowanych przez biskupów diecezji Hradec Králové wysiłków nad konsolidacją pracy Kościoła katolickiego²³

Die Diözese Königgrätz um die Jahrhundertwende vom XVII. zum XVIII. Jh. im Licht der Berichte *ad limina Apostolorum*

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden die Inhalte bezüglich der Diözese Königgrätz (Hradec Králové) in Böhmen thematisiert, die den Berichten *ad limina apostolorum* zu entnehmen sind. Dieses Bistum grenzte direkt an die Diözese Breslau, die damals ebenfalls zum Böhmisches Königreich gehörte. In Böhmen und in Schlesien gab es zahlreiche gemeinsame Probleme, insbesondere, wenn es um die unter der Beteiligung der Habsburger geführte Rekatholisierung ging. Das Bistum Königgrätz wurde im Jahre 1664 auf hussitisch und protes-

²³ Odpowiedzi na relacje bywały zawsze bardzo lakoniczne, akcentujące najważniejsze dokonania; w przypadku kwestii kontrowersyjnych doradzano biskupom zwrócić się do odpowiednich dykasterii papieskich — tak było nie tylko w przypadku biskupów Hradec Králové. Teksty tych odpowiedzi znajdują się w Archiwum Kongregacji Soboru poza Archiwum Watykańskim w siedzibie Kongregacji (dzisiaj: Kongregacja do Spraw Duchowieństwa); por. F. CHIAPPAREDDO, *L'Archivio della Sacra Congregazione del Concilio*, w: *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto Centenario dalla fondazione (1564–1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964, s. 395–406.

tantisch, also antirömisch geprägten Gebieten gegründet. Seine Bischöfe hatten viele Schwierigkeiten, auch materieller Art, zu bewältigen. In der Diözese gab es nicht einmal hundert Pfarrgemeinden, erst zu Beginn des XVIII. Jh. betrug ihre Zahl 120. Darüber hinaus herrschte im Bistum Königgrätz der Priestermangel. Bis zum Jahre 1740 wurden zehn Berichte *ad limina apostolorum* an den Heiligen Stuhl gerichtet, wobei die Bischöfe kein einziges Mal Rom besuchten. Diese Berichte beinhalten eine Menge interessante Einzelheiten, die die Kenntnisse über die Diözese Königgrätz bedeutend erweitern.

Tł. ks. Marcin Worbs